

ריא

אור ה'

מאמר ב
כלל ה/פרק ג

הפרק השלישי

בבאור הדעת האמתית כפי מה שחיבתו התורה והעיון.

ונאמר, שאחר שיש בכאן טענות מחיבות מציאות טבע האפשר, וטענות מחיבות העדרו, הנה לא נשאר, אלא שיהיה טבע האפשר נמצא בצד-מה, ובלתי נמצא בצד-מה. ומה הם אלו הצדדין? מי יתן ואדע.

ואמר, שכאשר עינו בטענות המחיבות מציאותו, הנה לא יחיבו מציאותו אלא בבחינת עצמו.

וזה, שהטענה הראשונה, מהיות קצת הדברים, אפשר שימצאו כל סבותיהם ושל לא ימצאו, הנה הוא מערכה על הדרוש. וזה, שאפשרות הסבות ההם הוא הדרוש גם כן. ולזה לא תתן האמת כלל בדרוש הזה.

ואולם השנייה, הלכותה מהרצון. למה שהוא מבאר, שהאדם, לו שירצה ושל לא ירצה, הוא גם כן מערכה על הדרוש, כי האומר בהעדר טבע האפשר, יאמר, כי הרצון, לו מניע יניעהו, יחייב חול הרצון בדבר ההוא או בהפכו, המניע ההוא יהיה סבת הרצון. ולזה יהיה המניע הוא המחייב חול הרצון, עם השאר הרצון רצון, לא חיוב והכרח; כי הוא לעצמותו, אפשר שירצה אחד מההפכים בשוה, לולי מניעו יחייבהו שירצה האחד, והוא לא ירגיש בשום הכרח ואנס. ולהיות לעצמותו אפשר שירצה אחד משני ההפכים בשוה, יקרא רצון, לא חיוב.

ואולם השלישית, הלכותה ממה שהתבאר בטבעיות, מהיות קצת הדברים נופלים בקרי. הנה לא תחייב האפשרות אלא בבחינת עצמו, ומהצד ההוא תתאמת נפילתם במקרה. אבל לא ימנע שלא ימצאו בסבותיהם אשר מחיבות מציאותם.

ואולם הרביעית, שיסודה החריצות וההשתדלות, הוא מבאר, שלא תחייב אלא אפשרות הדברים בעצמותם. כאלו תאמר, שאלו הנה היות האיש הזה מכרח להיות עשיר לעצמותו, הנה ההשתדלות באסיפת הקננים דבר בטל. אבל אם הנח אפשר לעצמותו, ומחייב בבחינת סבתו, אשר הוא החריצות וההשתדלות, הנה לא יהיה החריצות וההשתדלות לבטלה, אבל יהיה הסבה העצמית לאסיפת הקננים, ואסיפת הקננים מסובב לה. ואין דרך לומר היות הסבה לבטלה למסובב, אלא אם כן הנה המסובב מצד עצמו מחייב לעצמותו, במציאות הסבה או בזולתה, ואז לא הנה מסובב.

ואולם החמישית, הוא מבאר שלא תתן האמת על כל פנים. וזה, שהנפש המדברת אינה נבדלת, אבל היא היולנית ומתפעלת ממזג הבעל נפש. ולזה הוא אפשר בגופות הגלגלים, וכל שכן במניעיהם, שיפעלו במזג הבעל נפש, ויניעו הכח המתעורר, אשר באמצעות הסכמתו עם הכח המדמה יהיה הרצון, כמו שהתבאר בספר "הנפש". ואם תהיה ההנעה על צד החיוב, או ישאר האפשרות קים, לא יתבאר זה מהטענה ההיא. ולזה הוא מבאר, שאין בכל הטענות שמצד העיון, שיחייב מציאות טבע האפשר, אלא בבחינת עצמות הדברים הנמצאים, ולא בבחינת סבותיהם.

והנה הטענות אשר מצד התורה, גם כן לא יחייבו אלא מציאותו בבחינת עצמו.

וזה, שהטענה הלקיחה ממצוות התורה ואזהרותיה, שאם היו הדברים מחייבים, היו המצוות והאזהרות לבטלה, הוא מבאר שלא תחייב אלא אפשרות הדברים בבחינת עצמם. וזה אמנם, שאם היו הדברים מחייבים בבחינת עצמם, היו המצוות והאזהרות לבטלה; אבל אם הדברים אפשריים בבחינת עצמם,

ומחייבים בבחינת סבותיהם, לא היו המצוות והאזהרות לבטלה, אֶל לְתַכְלִית חָשׁוּב. וְזֶה, כִּי יִהְיוּ סִבּוֹת מְנִיעוֹת לְדַבָּרִים אֲשֶׁר הֵם אֲפֻשְׁרִים בְּעֶצְמָם, בְּמִדְרַגַּת הַסִּבּוֹת אֲשֶׁר הֵם סִבּוֹת לְמִסּוּבֵיהֶם. בְּחִירָיוֹת וְהוֹרָיוֹת בְּאִסְיַף הַקִּנְיָנִים, וְאֵל הַדַּבָּרִים הַמוֹעִילִים, וְהַבְרִיחָה מִן הַמִּזְיָקִים. וְלִזֶּה יִתְאַמֵּת שְׁאִין בְּטַעֲנָה הַזֹּאת מִה שְׁיֵחִיב מְצִיאוֹת אֲפֻשְׁרוֹת בְּבַחֲנִית הַסִּבָּה.

וְאוֹלָם הַטַּעֲנָה הַשְּׁנִית, הַלְקוּחָה מִהַגְמוּל וְהַעֲנָשׁ, שֶׁאִם הָיָה הָאָדָם מְכַרֵּחַ בְּמַעֲשָׁיו, הָיָה הַגְמוּל וְהַעֲנָשׁ עֲלֵיהֶם עוֹל בַּחֲקוֹ יִתְבָּרַךְ, יִרְאֶה שֶׁהָיָה טַעֲנָה חֲזָקָה לְבָטֵל כָּל חַיִּיב. וְאִמָּנָם כְּשֶׁנִּתְּבוֹנֵן בָּהּ, אֵין הַתִּרָּה מִמָּה שִׁיקְשָׁה. וְזֶה, שֶׁאִם הָיָה הַגְמוּל וְהַעֲנָשׁ מִתְחַיִּבִים מִהַעֲבֻדוֹת וְהַעֲבֻרוֹת כִּהְתְּחַיֵּב הַמִּסּוּבָּבִים מִן הַסִּבּוֹת, הֵנָּה לֹא יֵאמַר בָּהֶם הַיּוֹתֵם עוֹל. כִּמוֹ שְׁאִינֵנוּ עוֹל הַקָּרֵב אֶל הָאֵשׁ שִׁישְׁרָף, וְאִם הָיָה קָרְבָנוֹ אֵלָיו בּוֹלֵת רָצוֹן. וְהֵנָּה כָּבֵד יִתְבָּאֵר זֶה בְּמֵאמֶר הַשְּׁלִישִׁי בְּגִזְרַת הַצּוֹר.

וְלִזֶּה הוּא מְבֹאֵר, שְׁאִין בְּכָל הַטַּעֲנוֹת הַהֵם מִצַּד הָעֵינִן וּמִצַּד הַתִּרְוּחָה, מִה שְׁיֵחִיב מְצִיאוֹת טֵבֵעַ הָאֲפֻשֶׁר בְּבַחֲנִית סִבָּתוֹ. וְכֵן אָמַר, שֶׁבְּאֲשֶׁר עֵינֵנוּ בְּטַעֲנוֹת הַמְּחַיְבוֹת הָעֵדֶר, הֵנָּה לֹא יִחַיְבוּהוּ אֵלָּא בְּבַחֲנִית סִבָּתוֹ.

וְזֶה, שֶׁהַטַּעֲנָה הָרִאשׁוֹנָה וְהַשְּׁנִית וְהַשְּׁלִישִׁית, הַלְקוּחוֹת מִסִּבּוֹת הַדַּבָּרִים וּמִהַמְּנִיעִים הַמוֹצִיאִים מִן הַכֹּחַ אֶל הַפֶּעַל, וְהַטַּעֲנָה הַרְבִּיעִית הַהִכְרָחִית, גַּם כֵּן מְבֹאֵר מַעֲנֵנָם שֶׁלֹּא יִתְּנוּ הַחַיִּיב אֵלָּא בְּבַחֲנִית הַסִּבּוֹת, אֶל בְּבַחֲנִית עֶצְמָם כָּבֵד יִשְׁאָרוּ אֲפֻשְׁרִים. כִּמוֹ שֶׁתֵּאמַר בַּחֲמֵר הָרִאשׁוֹן, שֶׁהוּא בְּבַחֲנִית עֶצְמוֹ אֲפֻשְׁרִי לְקַבֵּל כָּל הַצּוֹרוֹת בְּבֹא זֶה אַחֵר סוּר זֶה. וְאִם בְּבַחֲנִית הַמְּנִיעִים, הוּא מְחַיֵּב לְהַתְּהוּוֹת מִהַנְּחָשֶׁת וּנְגָאֵר בְּבַחֲנִית סִבָּתוֹ, וְהוּא עִם אֲפֻשְׁרוֹתוֹ בְּבַחֲנִית עֶצְמוֹ אֲשֶׁר לֹא יְסוּר מִמֶּנּוּ. וְלִזֶּה

בהתהוות הנגאָר יש לו חיוב זמני בבחינת סבתו, ר"ל אשר יסור, ואפשרות נצחי בבחינת עצמו, אשר לא יסור.

וכן הטענות הלקוחות מידיעת השם בעתיד, ומהודעת העתידות לנביאים, ואף במה שנתלה בו הבחירה, הוא מבאר שלא תחייבנה בטול האפשרות בבחינת עצמם. אבל כבר יהיו הדברים אפשריים בבחינת עצמם, ומחייבים בבחינת סבותם, ומצד חיוכם הוא הידיעה קדם חיוכם.

ולזה הוא מבאר שאין בכל הטענות ההם מצד העיון ומצד התורה מה שיחייב חיוב הדברים בבחינת עצמם. ולזה היה האמת הגמור, כפי מה שתחייבהו התורה והעיון, שטבע האפשר נמצא בדברים בבחינת עצמם, לא בבחינת סבותם. אלא שהפרסום בזה מוזק להמון, למה שיחשבוהו התנצלות לעושי הרעה; ולא ירגישו שהענין נמשך מהעברות כהמשך המסוכך מן הסבה, ולזה היה מהחכמה האלהית, לשומם — ר"ל למצוות ולאזהרות — אמצעיים מניעים וסבות חזקות להישיר האדם אל ההצלחה האנושית. וזה אמנם לטובו וחסדו הפשוט. והוא הישר האלהי הנרמז באמרו: "כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיו מיסור". שהוא ידוע, שהאב לא ייסר את בנו לבנות הנקמה. ולא לתכלית עשית הישר, אלא לתועלת הבן. וכן כשייסר השם את האדם, אין הכונה הנקמה ממנו, ולא לתכלית הישר המדיני, שאיננו ראוי אלא להיות האדם רצוני גמור בלא שום הכרח ואנס, אבל הכונה, הטוב לכלל האמה, והוא המכון בו. ולזה יהיה ראוי גם בהיותו מחייב בבחינת סבתו, שזהו הטוב לאדם. אלא שצריך להתעורר, שהחיוב הזה הוא ראוי, כשיהיה באופן שלא ירגיש בו הפועל אנס והכרח, והוא סוד הבחירה והרצון; אבל בפעלות ההכרח והאנס, ר"ל שיפעל האדם והוא מכרח ואנוס, ולא יפעלם ברצונו, הנה למה שאיננו פועל

בהסכמת כחו המתעורר עם המדמה, איננו פעל נפשו, ואין ראוי שימשך לו הענש. וזה, שאין לפעלות האנסיות מבוא בשתהיינה המצוות והאזהרות מניעות לעשותם או להתרחק מהם. כי מה שאין לאדם מבוא עליו, לא יתכן בו מצוה ואזהרה. והענש בעברות לא יהיה מהישר האלהי, למד שלא נמשך ממנו הטוב. והנה כפי התורה (נ"א: ואולם אם אי אפשר מבילתי שנאמר שטבע הרצון בן חיב, שירצה ושללא ירצה בזולת מניע מחוץ, והוא הדעת הנכון כפי התורה), כבר אפשר שתפל החלקה בדרך אשר לקחנו בכלל הראשון מזה המאמר. וזה, שיהיה הדיבר אפשרי בבחינת עצמו וסבותיו, ומחייב בסבת ידיעתו. כמו שהאפשרי, כשהנח נמצא וידוע, הוא אפשרי בבחינת עצמו, והוא מחייב בבחינת מציאותו אז, והיותו ידוע. ואם ידיעתו יתברר בדברים היא קדם היותם, ולזה יראו שמה שהוא מחייב קדם היותו, איננו אפשרי, הנה איננו אפשרי בבחינת ידיעתו, אבל הוא אפשרי בבחינת עצמו. ולהיות ידיעתו יתברר בלתי נופלת בזמן, הנה ידיעתו בעתיד כידיעתנו בדברים הנמצאים, אשר לא תחייב הכרת וחייב בעצם הדברים.

אלא שכאשר נקשה ונאמר, האם ידיעתו קנייה מהנמצאים, כמו שקדם בשני הספקות האחרונים; נשיב ונאמר, אנחנו לא ידע איך ידע, אחר שידיעתו עצמותו. והוא דרך הרב לפי דעתנו. ואולם כבר אפשר שיאמר עוד בתשובה, כי למד שהוא מבאר, שהדברים המשגים אינם משגים כפי טבע הדברים המשגים, אבל כפי טבע המשיג; וזה יראה הראות מבאר בהשגת החושים, כי הנה חוש המשוש ישיג משגו בכשיקרב אליו וימששהו, וישיג במקום המשוש לבד, חם או קר, קשי או רכות, וחוש הראות ישיג ברחוק מקום, גונוי, וכן ההקש בשאר; ולזה כאשר היה המשיג הנה נצחי בלתי נתלה בזמן, ראוי שישגי

משגו כפי מדרגתו, שהוא בלתי נתלה בזמן, וזה אמנם לעצמותו. ולזה ישיג במה שלא נמצא, השגה נצחית, כאלו היה נמצא.

[נ"א: והכלל העולה מהדברים, כי החמר הזה האפשרי, כל אשר לא תפל בו הבחירה, אין המלט ממנו, מהיותו מחיב בבחינת סבתו, ואפשרי בבחינת עצמו. והדברים אשר תפל בהם הבחירה, אם נאמר שטבע הרצון כן חיב שירצה ושללא ירצה בזולת מניע מחוץ, והוא הדרך הנכון לפי התורה, יהיו הדברים אפשריים בבחינת סבתם ועצמותם, ומחייבים בבחינת ידיעת השם. ולהיותם אפשריים בבחינת עצמותם, הנה החריצות ראוי בהם, והמצוות והאזהרות, והגמול והענש עליהם. למה שאם היה בוחר בהפך, כבר היתה ידיעת השם בו בהפך. ולא ישאר אלא השאלה איך ידע השם הדברים האפשריים; וכבר השבנו בו, אם לפי דעת הרב, ואם לפי דעתנו. ובכלל, למה שהוא מקנה המציאות לזולתו מהנמצאים, הידיעה בהם ראויה ומחייבת]. ואיך שיהיה, שרש הענין כלו, אפשרות מצד, וחויב מצד. אין המלט ממנו.

וכבר העיד השלם, אשר נכנס בשלום ויצא בשלום, על כל העמקות במאמר קצר. אמרו (אבות ג, טו): "הכל צפוי והרשות נתונה. ובטוב העולם נדון. והכל לפי רב המעשה". הנה באמרו "הכל צפוי", הורה, שהדברים כלם מסודרים וידועים. והוא השרש הגדול אשר אין ספק באמתתו, אשר נמער בו רגלי קצת חכמינו, והוא אשר הביאנו לגלות הסוד הזה, למה שנתפרצו בו רבים מאמתנו היום. ובאמרו "והרשות נתונה", העיר על סוד הבחירה והרצון, וכי רשות כל אדם נתונה לו בבחינת עצמו, כי לא תפל הצוואה למכרח ואנוס. ובאמרו "ובטוב העולם נדון", העיר בו על הישר האלהי בדין, ר"ל בגמול וענש, שאיננו לא

לתכלית נקמה, ולא לכונת בקשת ישר מדיני המוני – וזה אמןם לחיוב אשר מפאת הסבות – אלא לסבת הטוב, כמו שקדם. [נ"א: וזה אמןם לא לחיוב אשר מפאת הסבות, אלא לסבת הטוב, כמו שקדם].

ובאמרו "והפל לפי רב המעשה", אפשר שהעיד על חיוב הסבות שיש שם, קרובות ורחוקות, באמרו: "פי גבה מעל גבה שמר". או ירמז אל השרש הידוע לפי הקבלה, היות העולם נדון אחר רבו. או אפשר שירמז אל שרש גדול שיתבאר בכלל הששי בגזרת הצור.

הפרק הרביעי

ואין שיהיה הדעת הנה מהחיוב, אם החיוב בבחינת הסבות, או החיוב בבחינת ידיעתו יתברך, נרמז במקומות בכתובים, וביחוד בספר קהלת, ובמאמרי רז"ל במקומות. אמרם (חולין ז, ב): "אין אדם נקף באצבעו מלמטה שאין מכריזין עליו מלמעלה". ודרשו אמרו (דברים כב, ח) "כי יפל הנופל ממנו" – "ראוי זה לפל מששת ימי בראשית, שהרי לא נפל והכתוב קראו נופל. אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב" (ספרי תצא). הרי שעם היות עברו מהאפשריים מה שעברו, מששת ימי בראשית הנה ראוי זה לפל. והסבה הקרובה, העדר המעקה. ועם שזה יחס אל הקרי, והידיעה בו נמנעת לאדם, למה שלא תקיף הפרטים, להיותם בב"ת, אמןם היא מחיבת למי שהוא בב"ת [וידיעתו בב"ת].

וממה שיוורה על זה גם כן, אמרם (ע"ז ד, ב): "לא דוד הנה ראוי לאותה מעשה, ולא ישראל היו ראויין לאותו מעשה. אלא לומר לה, שאם חטא יחיד אומרים לו בלך אצל יחיד, ואם חטא צבור אומרים לו בלך אצל צבור". ועם זה היו נענשים. והנה לא

יתנישב זה אלא בדרך אשר בחרנו. ומה שיוצא על החיוב גם כן, אִמְרָם (ע"ז ה, א): "בְּשַׁעַה שֶׁאָמַר לָהֶם הַקֹּדֶשׁ מִי יִתֵּן וְהָיָה לָבָבָם זֶה לָהֶם, הָיָה לָהֶם לֹאמַר תֵּן אֹתָהּ. וְאַף מִשֶּׁהָ לֹא רָמְזָה לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְאַחַר אַרְבָּעִים שָׁנָה. מִכָּאן שֶׁאֵין אָדָם יוֹרֵד לְסוֹף דַּעַת רַבּוֹ אֶלָּא עַד אַרְבָּעִים שָׁנָה". וּמֵאֲמָרִים רַבִּים זֹלַת אֵלֶּה, מוֹסִיפִין סֶפֶק וּמְבוּכָה לְפִי הַנִּרְאָה מֵהֶם, וְהֵם מִתְּנִשְׁבִּים בְּדֶרֶךְ הַזֶּה כַּפֶּשֶׁט.

וּמִמָּה שִׁיּוּצָה עַל קִיּוּם הַהִשְׁתַּדְּלוּת עִם הַחִיּוּב, הוּא אִמְרָם (אבות א, יד): "אִם אֵין אֲנִי לִי מִי לִי, וְכִשְׁאֲנִי לַעֲצָמִי מָה אֲנִי, וְאִם לֹא עֲבָשׁוּ אִימָתִי". וְרַבִּים זֹלַתָּם, אֵין צֶרֶךְ לְזַכְרָם. כְּמוֹ מָה שֶׁאָמְרוּ בַּגְמָרָא סָפָה (בט, א): "בְּשִׁבִיל (שִׁשָּׁה) [אַרְבָּעָה] דְּבָרִים חֲמָה לֹקָה". וְכְמוֹ שֶׁבָּא בְּמַסְכַּת מְכוֹת (יא, ב): "אִם עַד שֶׁלֹּא נִגְמַר דִּינוֹ מֵת כִּהֵּן גָּדוֹל, וּמִנּוּ כִּהֵּן גָּדוֹל אַחֵר, וְנִגְמַר דִּינוֹ, חוּזַר בְּמִיתָתוֹ שֶׁל שֹׁנִי". וְאָמְרוּ בַּגְמָרָא: "מֵאִי הָיָה לִיָּה לְמִיעֶבֶד, הָיָה לוֹ לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים שִׁיִּגְמַר דִּינוֹ לְזִכּוֹת וְלֹא בְקֶשׁ". שֶׁכָּל אֵלוֹ הַמֵּאֲמָרִים אֵין לָהֶם קִיּוּם אֶלָּא בְּמָה שֶׁהִתְבָּאָר, מֵהֵיכָן הַדְּבָרִים כֻּלָּם מְסֻדָּרִים וִידוּעִים לוֹ יִתְבָּרַךְ, טְבַעִיִּים הֵיוּ אוֹ בַּחֲרִיצִים. וְדִי בִּזְהָ לְפִי כּוֹנֵנֵנוּ.

וְהֵנָּה בְּכָלל הַשְּׁשִׁי יָבֹאוּ דְּבָרִים מְסַפִּימִים וְנֹאוֹתִים אֶל הַדַּעַת הַזֶּה. לֵהִיּוֹת טְבַע הָאֵמֶת עַד לַעֲצָמוֹ וּמִסְכִּים מְכַל צַד. וּבְכָאן הֵתֵר הַסֶּפֶק הַגָּדוֹל, שִׁיעֲרָנוּ בְּכָלל הָרִאשׁוֹן מִזֶּה הַמֵּאֲמָר לְהַתִּירוֹ בְּכָאן, אֲשֶׁר מַעֲדוֹ בּוֹ רִגְלֵי הַרְבֵּה מִן הָרִאשׁוֹנִים. כִּי לֹא שֶׁעָרָו בַּחֲיוּב אֲשֶׁר יִסְכִּים עִם הַיִּשָּׁר הָאֱלֹהִי הַתּוֹרִי, וְאִם הָיָה מָה שֶׁלֹּא יִסְבְּלוּ הַיִּשָּׁר הַמְּדִינִי הַהִמּוּנִי. וְנֶ"א: וְכָל שֶׁכֵּן, לְפִי דַעַת הַתּוֹרָה וְהוּא הַנִּכּוֹן, שִׁיִּסְכִּים הַיִּשָּׁר הַמְּדִינִי הַהִמּוּנִי, וְדַעְהוּ. וְהַתְּהַלָּה לֹא לְבָדוֹ וּמִרּוּמָם עַל כָּל בְּרָכָה וְתַהֲלָה.

הפרק החמישי

בתוספת באור הדעת הנה (נ"א: לשתי הדעות), בהתר הספק העצום הנה אשר לא סרו הקדמונים להסתפק עליו, והוא, איך יסכים הישר האלהי בגמול וענש עם החיוב. ואם היה שיסכים, מה ההפרש בין החיוב אשר בבחינת הסבות בזולת הרגש אנו והכרח, ובין החיוב אשר בהרגש אנו והכרח.

וזה, שכבר יחשב, שאם מעשי המצוות והעברות הם סבות, והגמול והענש מסובבים להם, עם חיוב המעשים; הנה לא היה ראוי שיבדל חיוב בזולת הרגש הכרח, מהחיוב בהרגש הכרח, בשיהיו הגמול והענש מסובבים לאחר, ובלתי מסובבים לאחר. אחר שאין המלט לחיוב בשום פנים. ואם היה שנודה בהבדל הנה, שבהרגש האנו וההכרח לא יהיה מקום לגמול וענש, למה שלא יהיה אז רצוני כלל; וכשלא ירגיש אנו יקרא רצוני, ואם הוא מכרח, אלא שלא ירגיש בהכרח; הנה בדעות אשר בפנות התוריות, איך יהיה בהם גמול וענש? מי ימן ואדע, כי הוא מבאר לפי הקבלה שהענש בהם נפלא. באמרם (ר"ה יז, א): "אבל המינים והאפיקורסים ושכפרו בתורה ושכפרו בתחית המתים". ואמרם במשנה (סנהדרין ז, א): "ואלו שאין להם חלק לעולם הבא" וכו'. וכבר יראה בהם שאין לרצון ולבחירה מבוא בהם כלל. וזה מפנים:

ראשונה, שאם היה הרצון הכרחי באמונות, הנה אם כן, האמונה לא תהיה מדרגתה בחזק האמת. וזה, שהרצון, לו שירצה ושללא ירצה. וכבר יוכל להאמין שני הסותרים בבא זה אחר סור זה, וכן תמיד, וזה אם ירצה להאמינם. והוא בתכלית הבטול.

שנית, שאם היה הרצון הכרחי באמונה, הנה אם כן, המניע המחדש האמונה יהיה מספק האמת בו. וזה, שאם המניע בלתי

מספק האמת כלל, הנה אין צורך בו לרצון. ואם המחדש מספק האמת בו, הנה אם כן האמונה מספק האמת בה. שלישית, יראה מזה הצד שאין לרצון מבוא על האמונה. וזה, שאין האמונה דבר, זולת חיוב היות הדבר חוץ לנפש כמו שהוא בנפש. ומה שהוא חוץ לנפש אין לו התלות ברצון האמונה בו שהוא כן. הנה אם כן, אין לאמונה התלות ברצון. ואחר שהתבאר זה, אמר, שהמאמין אמונה-מה, וכל שכן אם היא אמונה מופתית, אי אפשר מבלתי שירגיש חיוב והכרח גמור להאמין האמונה ההיא. וזה, שאחר שהמניע שהוא חזק החיוב, אין המלט ממנו, והוא המופת המחלט, אחר שהנחנה אמונה מופתית, הנה החיוב וההכרח מבאר נגלה ומרגש אצלו, שהוא נמנע בחקו להאמין סותר האמונה ההיא. ולזה, אם הנה המין הזה מההכרח, רצוני, המרגש בלתי ראוי הגמול והענש עליו כפי מה שהנח, הנה לא אשער אף יתכן הגמול והענש באמונות.

והנה מה שראוי שיאמר בהתר הספקות האלו, כפי מה שנאמר.

והנה ראשונה, למה שהישר האלהי פונה תמיד אל הטוב והשלמות; והנה הטוב והשלמות המצא סבות מניעות אל פעולות הטוב; הנה מחיב בחק הישר האלהי להמצאת המצוות והגמול והענש בהם, להיותם סבות מניעות אל פעולות הטוב. והיו סבות מניעות, למה שהגמול והענש נמשך מהם, כהמשך המסובב מהסבה. ולזה יגיעו הרצון והבחירה אל מה שראוי להתקרב אליו ולהתרחק ממנו. ולזה התניב שראוי שישכים הישר האלהי בגמול והענש עם החיוב.

ואמנם ההבדל אשר בין החיוב בזולת הרגש אנס והכרח, ובין החיוב אשר בהרגש אנס והכרח, הנה הוא ראוי, ממה

שאמר. וזה, שכבר יתבאר במה שיבא בגזרת הצור בכלל הששי, אם מצד העיון ואם מצד הכתובים, מסכים עם מאמרי רז"ל במקומות מתחלפים, שהתכלית הנכסף בעבודות ובפעלות הטוב, הוא החשק והשמחה בהם, שאינו דבר זולת ערבות הרצון לפעל הטוב. וזה, לפי שהוא יתברך בתכלית האהבה והערבות להשפיע ולפעל הטוב, והיה הקשר והדבקות אם כן, ללכת בדרכיו כפי מה שאפשר. ולזה, כאשר היה החפץ והערבות הזה בנפש, היה פעל נפשי, אשר באמצעותו יהיה הרבקות והפרוד. ולזה היה ראוי שימשך ממנו הגמול והענש, בהמשך המסוכב מן הסבה. וכאשר נעדרה הנפש מהחפץ הזה, כמו שיהיה האדם מרגיש אנס והכרח בפעלתו, הנה הפעל ההוא לא יפעלהו הנפש, ולא יתחייב ממנו דבקות ופרוד, למה שהיה הפעל מפשט מרצון נפשי, ולזה לא היה ראוי לגמול וענש כלל. והתיישב אם כן ההבדל הזה.

אבל כשיתישב ההבדל הזה, איך יתישב הגמול והענש באמונות? וזה, כי יעודי הגמול והענש בהם אי אפשר שימשכו הרצון והבחירה על האמונות, ושיהיו סבות מניעות להם, אחר שהנח שהאדם על האמונות בלתי בחירי, ואין לרצון שום מבוא עליהם.

וכבר נתפתו קצת חכמינו, כפי מה שיראה בלח דבריהם, שהגמול על האמונות לא יפל בחק הישר והעול, למה שהגמול טבעי, ונמשך בחיוב למשכל. כאלו תאמר, שנפש האדם כאשר נתישבה באמונות, והם אצלו משכלות כאשר הם חוץ לנפש, כבר תתעצם בהם הנפש ותשאיר נצחית, והוא הגמול האחרון לאדם.

והנה נדעת הנה, הוא מבאר שאין לו מבוא בחק התורה, כמו שיתבאר עוד במה שיבא בגזרת הצור. והנה אם היה זה כן,

כָּבֵד הָיָה דִּי לָנוּ בְּהִישִׁיר אוֹתָנוּ בְּקִצַּת הַדְּעוֹת שֶׁבָּאוּ בַּתּוֹרָה, וְלֹא הֵיינוּ צְרִיכִין לְרַבּוּי מִפְּלֶג מִן הַמַּצּוֹת וְעִנְפֵיהֶם וְעִנְפֵיהֶם. הָאֱלֹהִים! אֵלֹא אִם הָיָה הַרְבּוּי תוֹלְדוֹת הַפִּילוֹסוֹפִיָּא, וְהוּא מֵה שֶׁבָּא מֵהֵן בַּתּוֹרָה מַעֲט מְזַעֵיר. וְאִם הָיְתָה הַנֶּפֶשׁ מִתְעַצֶּמֶת מֵאַמְתוֹת הַמִּשְׁכָּלוֹת, הִנֵּה בְּסִפֵּר "הִיסוֹדוֹת" וּבְסִפֵּר "הַחֲרוּטִים" מִשְׁכָּלוֹת הַרְבֵּה מְאֹד, וְתִהְיֶה נֶפֶשׁ הַהִנְדְּסִי כְּלוּלָה מֵאַמְתוֹת הַרְבֵּה מִנֶּפֶשׁ הַתּוֹרִי. אֵלֹא שֶׁהוּא מְבַאֵר, שֶׁהַדְּעָת הַזֶּה נִפְסָד כְּפִי הַתּוֹרָה, עִם שֶׁהוּא בְּעִצְמוֹ רְחוֹק מְאֹד, כְּמוֹ שִׁיתְבָּאֵר עוֹד בְּגִזְרַת הַצּוּר, שִׁיְהִיָּה הַגָּמוּל הַשְּׁאֲרוֹת הַמִּשְׁכָּלוֹת לְבָד. וּמִי יִתֵּן וְאֲדַע, אִם הַנֶּפֶשׁ שֶׁהַשְׂכִּילָה הַמִּשְׁכָּל הַזֶּה שִׁיתְבָּאֵר שֵׁם בְּסִפֵּר "הִיסוֹדוֹת", שֶׁ"הַמִּשְׁלֵשׁ וְיוֹתֵינוּ שְׁוֹת לִשְׁתֵּי נִצְבוֹת", וְלֹא הַשְׂכִּילָה זוֹלָתוֹ, הֵאֵם הַמִּשְׁכָּל הַזֶּה לְבָד יִתְעַצֵּם וְיִשְׁאַר נִצְחִי. וְאִם הָיָה שִׁישְׁאֵר, אִם יִהְיֶה כְּדַמּוֹת נֶפֶשׁ שֶׁהַתְּעַצְמָה מִמִּשְׁכָּל שֶׁהַתְּבָאֵר שֵׁם גַּם כֵּן, שֶׁ"מִרְבַּע קֶטֶר הַמִּרְבַּע שֶׁהוּא לִשְׁנֵי מִרְבָּעֵי שְׁנֵי צִלְעוֹת הַמִּרְבַּע", אוֹ מִשְׁכָּל אֲחֵר. וְאִם הָיָה שֶׁתִּתְחַלֵּף, בְּמֵה זֶה יִתְחַלֵּף. אֵלֹא שֶׁזֶה כְּלוֹ שְׁטוֹת וְהַפְסַד הַדְּמִיוֹן. אֲבָל הַפִּילוֹסוֹף, לְמֵה שֶׁלֹּא נִפְקַחוּ עֵינָיו בְּמֵאוֹר הַתּוֹרָה, וּמִצַּד אֲחֵר נִלְחָץ מִהוֹרָאוֹת חֲזָקוֹת יוֹרֵי הַשְּׁאֲרוֹת נֶפֶשׁ הָאָדָם, בְּדָא בְּדִיאוֹת וְחֻשָּׁב מִחֻשְׁבוֹת לְקִים הַהוֹרָאוֹת הָהֵם, וְאִם הֵם בְּתַכְלִית הַמִּרְחָק מִהַשְׁכָּל, וְכָל שֶׁכֵּן מִהַתּוֹרָה. וְלִזֶּה נִנִּיחַ הַדֶּרֶךְ הַזֶּה.

וְנֹאמַר, שֶׁאַחֵר שֶׁהַתְּבָאֵר שָׁאִין עַל הָאֲמוּנוֹת מְבֹאֵר לְרִצּוֹן, אֲבָל הַמֵּאֲמִין הוּא מְרַגֵּשׁ בְּהִכָּרַח אֲשֶׁר לוֹ עַל הָיְתוֹ מֵאַמִּין, הִנֵּה הוּא מְבַאֵר, שָׁאִין הַמִּלֵּט אֵלֹא בְּשִׁנְשִׁים הַבְּחִירָה וְהַרְצוֹן עַל עִנֵּן דְּבֵק וּמִחְבָּר עִם הָאֲמוּנוֹת, סְמוּךְ מִצָּרֵן לָהֶם, וְהוּא הַעֲרִיבוֹת וְהַשְׁמָחָה אֲשֶׁר לָנוּ כֹּאֲשֶׁר חֲנֵן אוֹתָנוּ הַשֵּׁם אֲמוּנָתוֹ, וְהַחֲרִיצוֹת לְעִמּוֹד עַל אֲמִתּוֹתָהּ. וְהוּא עִנֵּן רְצוֹנִי וּבְחִירִי בְּלִי סֶפֶק. שֶׁכָּבֵד יִצִּיר אֲמִתּוֹת הָאֲמוּנָה בְּזוֹלָת שִׁישִׁיג בְּעַל הָאֲמוּנָה הַתְּעוֹרְרוֹת

שמחה בהיותו בעל האמונה ההיא. ולזה הוא מבאר, שהתעוררות השמחה וההשתדלות בעיון באמתתה, ענינים נמשכים לרצון ולבחירה, אשר עליה יתנשב ענן הגמול והענש, כמו שיתבאר עוד כמה שיבא בגזרת הצור.

ואמר עוד, שגם בפעלות, כאשר יעין בהם, יתאמת, שהגמול איננו על עצם הפעלות ראשונה, אלא על בחירתו הפעל בשפעלהו. וזה, שהאדם שיפעל דבר, הנה כבר הוציא מה שהיה בכח בחירתו לשתי קצות הסותר בשווי, אל אחד מהם בפעל. ולפי שהוא מבאר, שמה שהוא בפעל איננו בכח ואפשרי עליו, מצד שהוא בפעל, אכל הוא מחיב והכרחי עליו; יתחייב אם כן, שהגמול והענש אשר מפאת הבחירה והרצון, איננו על הפעל בעצמו כשפעלהו, אלא על בחירתו הפעל כשיפעלהו.

וכמה נאות על זה מאמר רז"ל (יומא כט, א): "הרהורי עברה קשים מעברה". וזה, שלמה שהעברה מרבת משני ענינים: אם הפעל בעצמו, ואם בחירתו ורצונו בו; והנה הענש המגיע בה, אינו אלא מפאת הרצון והבחירה, אשר כנה במאמר הזה ב'הרהור', הוא מבאר, שהיותר קשה שבשניהם, הרצון, והוא ההרהור.

וכבר יתאמת זה גם כן, שכאשר יצירו נפרדים, הפעל בזולת הרהור ורצון, כמו שתאמר, פעל אנסי, או הרצון בזולת הפעל, כבר ישיגהו ענש על ההרהור והרצון, כפי שבאה בו הקבלה האמתית, אמרם: (ויק"ר ז, מ) "עולה מכפרת על הרהור הלב", ולא ישיגהו ענש על הפעל, כמו שהשרש אצלנו (נדרים כז, א): "אנס רחמנא פטריה". אמנם יאמר בו "יותר קשה", למה שאין ספק שהענש ברצון כשהצטרף אליו פעל, יותר גדול מהענש על הרצון בלבד כשלא הצטרף אליו פעל. והוא ממה שיוזרה

שהענש גם כן מפאת הפעל, אבל היותר קשה מפאת הרצון, וביחוד בשיצטרף אל הפעל. והוא דבר אמת אינ ספק בו. ולזה כבר המר הספק הגדול, והתישב שהגמול והענש באמונות, הוא מפאת הערבות והשמחה אשר לנו בהם, והחריצות בהשתדלות השגתם. וזה מה שרצינו לבאר.

הפרק הששי

בבאור שמה שהתבאר בזה מצד העיון, הוא מסכים לדעת רז"ל.

וזה, שמה שהתבאר מזה הוא שני ענינים: האחד, היות האמונה בדעות נקנית בזולת רצון. והשני, היות הגמול והענש על הרצון, אם הגמול על החשק וההשתדלות והשמחה להיותנו מפת האמונה הזאת, ואם הענש על הפכו. והנה שני אלה הענינים נרמזו במאמר אחד בפרק רבי עקיבא (שבת פח, א). אמרו שם: "ויתיצבו בתחתית ההר, מלמד שפפה עליהם ההר בגיגית, אם תקבלו מוטב, ואם לאו, שם תהא קבורתכם. אמר רבא, מכאן מודעא רבה לאורייתא. אמר ליה הדר קבלוה בימי אחשורוש, שנאמר קימו וקבלו היהודים. קימו מה שקבלו כבר". ויהיה באור המאמר לפי זה, למה שהתבאר שהאמונה הנקנית באמצעות הקדמות שכליות, וכל שכן באמצעות הנבואה שהיתה במעמד הנבכד ההוא, לא יהיה אל הרצון שום מבוא בה; הנה אם כן, הנה להם שיאמינו, ירצו או לא ירצו. הנה אם כן היו מכרחים על האמונה. ודמה ההכרח הזה כאלו כפה עליהם ההר בגיגית, כדי שיקבלו על כרחם, ואם לא, שימותו שם, שהוא אנס והכרח נפר. כן ברב האותות העצומים, ובחתימת המעמד ההוא, האמינו בהכרח בתורה, ושם יסורו ממנה, שיהיו נוטים מהנכונה ומדרך החיים, אשר כנה במיתה וקבורה. ולזה אמר החכם ההוא: "מכאן מודעא רבה

לאוריתא". כי עם היותה אמתית בלי ספק, אחר שהאמונה עליה היתה הכרחית, אין מבוא לרצון עליה, ואולי לא קבלוה מרצונם הבחירי, המשעבד אותנו להמשך אחריה. וזה, שהוא מבאר, שעם היות האמונה אמתית אין ספק בה, אם לא קבלוה אין דרך אל הענין הגדול, כאלו קבלוה להמשך אחריה מרצוננו. ולזה השיבו: "הדר קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב קימו וקבלו, קימו מה שקבלו כבר". כלומר, אחר שנראה שבאמצעות השמחה שהיו שמחים על הנסים ועל הפרקן שנעשו להם בימים ההם, קימו מה שקבלו כבר, הרי המודעא בטלה מאליה. כי הערבות והשמחה, שבו נתלה הגמול באמונות, כבר הנה על השלמות בימי אחשורוש. וזה כלו משל על מה שהתבאר בדברינו: אם היות האמונה בדעות בזולת רצון, ואם היות הגמול על הרצון והשמחה בהיותו בעל האמונה ההיא. עד שלהיות השמחה ההיא תענוג והנאה לבעל האמונה, והשרש אצלנו (ברכות לה, א): "אסור לאדם ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה", תקנו מטבע הברכות לזה: "ברוך שלא עשני גוי ועבד ואשה". וכמו שנאריך מזה עוד בכלל הששי בגזרת הצור. ודי בזה עתה לפי כונתנו. השבח והתהלה לאל לבדו, ומרומם על כל ברכה ותהלה.

הכלל הששי

בתכלית

הנה עם היות הרב המורה יראה, שבקשת התכלית האחרון לכלל המציאות, גם לדעת החדוש, אין ענין לו. הנה בבקשת התכלית בזאת התורה הוא מחיב. וזה, כי הסבה התכליתית גם בדברים הטבעיים מבארת מאד, כמו שהתבאר במקומו, והודה

רכו

אור ה'

מאמר ב

כלל ו/מק א

בו הרב בדברים החלקיים בתכלית הראשון. וכל שכן בדברים המלאכותיים שהם בפעל השכל, ומה שהוא בפעל השכל הראשון, שהוא הממציא האמתי לזולתו מהשכלים, אשר אין (בהם) [בניהם] יחס ודמיון, שאי אפשר מבילתי היותו לתכלית חשוב. ולזה הוא מחיב בזאת התורה שיהיה לה תכלית חשוב, וזולת זה לא יציר מציאותה מאתו יתברך.

ולפי שהסבה התכליתית היא החשובה מהסבות בדברים, ראוי שלא ישיגנו עצלה בזה הדרוש. וכל שכן, שבזה תועלת גדול. שכאשר נעמד על התכלית האמתי בזאת התורה, יתבארו לנו בקלות טעמי קצת מצוותיה אשר לא סרו הקודמים מלהסתפק בהם. ולזה נחקר בו בכלל הזה כפי מנהגנו. וחלקנו אותו לחמשה פרקים:

הפרק הראשון, נבאר בו התכלית האמתי בזאת התורה.
השני, נבאר בו, איך יתאמת שיתחייב התכלית הזה מזאת התורה.

השלישי, נבאר בו, שהתכלית בזאת התורה הוא התכלית לכלל המציאות.

הרביעי, נאמת חיוב זה מצד העיון ומהמאמרים לרז"ל.
החמישי, נבאר שבקשת התכלית האחרון לכלל המציאות ראוי ומחייב, עם שנשכח בו דעת הרב.

הפרק הראשון

בבאר התכלית האמתי בזאת התורה.

ונאמר, לפי שהתכלית בדברים, ממנו ראשון, וממנו אחרון, וממנו אמצעי; והנה האחרון הוא התכלית האמתי, אשר כל התכליות הקודמים נמצאו בעבורו, והוא להם סבה; צריך שנחקר בתכלית האחרון בזאת התורה. ולפי שהתכלית המכונה

בדברים הוא טוב ושלמות־מה, אשר בבחינתו היתה הסבה התכליתית; הנה אפן החקירה בזה הוא דרך החפוש. וזה, כשנחקר על הטוב והשלמות הנמשך ממנה, אם הוא אחד או רבים. ואם הנה אחד, הנה הוא בלי ספק התכלית האחרון. ואם הם רבים, לפי שהתכלית האחרון בדברים הוא אחד לבד, וזה מה שהשלמות נגיע באמצעות התורה, אשר היא אחדות פשוטה בכל הדברים, כמו שהתבאר זה ב"מה שאחר הטבע"; צריך שנחקר, איזה מהם ראוי בשיהיה אחרון. וזה, שלא ימנע בתכלית הראשון והאמצעי שיהיו רבים, אבל על כל פנים צריך שיפנו כלם לדבר אחד, הוא התכלית האחרון אשר בעבורו נמצאו כלם.

והנה כאשר בדקנו בה, ובמה שבא מזה בקבלה. מצאנו, שבכך תעמיד אותנו בשלמות המדות והדעות, ובהצלחות גופיות ונפשיות. ולפיכך נשאר עלינו לחקר בו, אם התכלית האחרון באחד מאלו, או אם הוא בדבר זולת אלו. ואם הוא בדבר זולת אלו, והיו אלו תכליות ראשונים או אמצעיים, איך יתאמת שיהיו כלם פונים אל התכלית האחרון, כאשר חייב מהיותם תכליות, אחר שהתבאר שהתכלית האחרון הוא אחד לבד.

ואולם, שהתורה תישר אותנו באלה הארבעה שלמיות, זה יתבאר ממה שאמר.

אם הראשון, והוא שלמות המדות. למה ששלמות המדות וחסרונם, נאמר בבחינת הנהגתו בעצמו, והנהגתו עם אנשי ביתו, ועם אנשי מדינתו; וכשנתבונן בדרכי התורה נמצא כל אחד מאלו בתכלית השלמות.

אם הנהגתו בעצמו, זה יראה מהנהירות והפרישות מהביאות והמאכלות האסורות, המקנים תכונות רעות בנפש

רכח

אור ה'

מאמר ב

כלל ופרק א

הָאָדָם, בְּטֵבֶע, וּבִסְגֻלָּה מֵהֶם, כְּמוֹ שֶׁהַתַּפְּרָסִם בִּקְצָתָם, וְהַמְּכָבִים
אֹר הַשֶּׁכֶּל אֲשֶׁר בְּשִׁלְמוֹתוֹ תִּשְׁלַם הַנֶּפֶשׁ. וְהַקְדָּשָׁה בַּמִּנִּיעַת
הַטְּמָאוֹת, אֲשֶׁר תִּרְשַׁם בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם נְקִיּוֹת וְזוֹכֵךְ, כְּמוֹ שִׁיתְבָּאָר
עוֹד בַּמֶּאֱמָר הַזֶּה בַּגִּזְרָת הַצּוֹר.

וְאִם בְּהִנְהֲגָתוֹ עִם אֲנָשִׁי בֵּיתוֹ, אֲשֶׁר יִכְלַל הִנְהֲגָתוֹ עִם
הָאִשָּׁה וְהַבָּנִים וְהַעֲבָדִים, זֶה יֵרָאֶה גַם כֵּן. אִם הָאִשָּׁה, בְּמֵה
שֶׁדִּקְדָּקָה הַתּוֹרָה, כִּפִּי מֵה שָׁבָא בִּקְבֻלָּה, בְּהַשְׁלִים חֻקָּה בְּכָל מֵה
שֶׁתִּצְטָרֵךְ, מִשָּׂאָר כְּסוֹת וְעוֹנָה. וּמֵה שֶׁתִּקְנֶה בְּהִיּוֹת הַבַּעַל חֵיב
בַּמְּזוֹנוּתִיהָ וְקִשּׁוּטֶיהָ וּרְפוּאָתָהּ וּפְדִיּוֹנָה וְקִבּוּרָתָהּ, וּבַמְּזוֹנוּתִיהָ
וּבַמְּזוֹנוֹת בֵּיתָהּ לְכִשְׁתִּתְּאֻלְמָן, וּבִכְתֻּבַּת בְּנִין דְּכָרִין. וְהִיא גַם
הִיא, עָלֶיהָ לְשִׁמְשׁ בַּעֲלָהּ, וְלִהְיוֹת מַעֲשֵׂה יָדֶיהָ וּמִצִּיָּאתָהּ וּפְרוֹת
נִכְסֶיהָ שְׁלוֹ, וְאִם מֵתָה בַּעֲלָהּ יוֹרְשָׁהּ. עַד שֶׁכָּבֵר יֵרָאֶה, שֶׁמִּפְּאֵת
הַחֵיִיב הַזֶּה מִשְׁרוֹת הַבַּעַל הַמָּטָל עָלֶיהָ, נִפְטָרוּ מִהַמְּצוּוֹת
הַזְּמַנִּיּוֹת. אֲלֹא שֶׁהַבִּלְתִּי וּזְמַנִּיּוֹת לֹא הֵיךְ בְּדִין שֶׁתִּפְטָרְנָהּ. לְמֵה
שָׂאִם לֹא יוֹדְמָנוּ לָהֶם בְּזִמְנָן אֶחָד, תּוֹכֵלְנָה לְהַשְׁלִימָם בְּזִמְנָן אֶחָד.
וְכָל שָׂכָן מִהַאֲזָהָרוֹת שֶׁהֵן מַחֲיבוֹת, שֶׁהַקִּיּוֹם בָּהֶם בָּשָׁב וְאֵל
תַּעֲשֶׂה. וְהַכּוֹנֵה כָּלָה שְׁלוֹם הַבֵּית, אֲשֶׁר דִּקְדָּקוּ בּוֹ ז"ל, וְוִתְרוּ
בַּעֲבוּרֵי הַרְבֵּה בַּמְּקוֹמוֹת מִתַּחֲלָפִים. בְּאֶמְרָם (שְׁבַת כג, ב): "נֵר
חֲנוּכָה נֵר בֵּיתוֹ נֵר בֵּיתוֹ עֲדִיף מִשּׁוֹם שְׁלוֹם בֵּיתוֹ", וְכִיּוֹצֵא הַרְבֵּה,
עַד שֶׁחִיבֵנו לְכַבֵּדָה יוֹתֵר מִגּוּפוֹ.

וְאִם הַבָּנִים, בְּמֵה שֶׁהַפְּלִיגָה הַתּוֹרָה לְדִקְדָּק בְּזוּיָהּ, שִׁיְהִיָּה
בְּאֶפֶן מִהַקְדָּשָׁה, בַּמִּנִּיעַת הַהִפְקָר וְשִׁלּוּחַ הַתַּאֲוָה. כּוֹנֵה מִמֶּנָּה,
שְׁלֵמוֹת יִצִּירַת הַבָּנִים. לְדַמּוּתָם לְצוֹר מִמֶּנּוּ חֲצָבוֹ. לִהְיוֹת צִיּוֹר
הַפְּעָלִים פּוֹעֵל בְּזֶה בְּטֵבֶע. וּבְמֵה שֶׁחֵיב הָאָב בַּמְּצוּוֹת יְדוּעוֹת
בְּתִקְוָן נִפְשׁוֹ וְגוּפוֹ, כְּמוֹ שֶׁתִּאֲמַר, לְמוֹלוֹ וּלְלַמְדּוֹ אֲמֻנוֹת, וְלִזְוֹנוֹ
זִמְנָן יְדוּעֵ, מִתְקַנֵּת אוֹשָׁא. וּבְמֵה שֶׁחִיבֵנו הַבָּנִים בְּמוֹרָא וּבְכַבּוֹד

רכט

אור ה'

מאמר ב

כלל ופרק א

הורים, שהוא יסוד ועמוד גדול לקבלה. ובמה שכונה בטוב ההנהגה בהמית בן סורר ומורה.

ואם העבדים, אם העבדים, במה שהזכירה שלא לעבד בהם עבודת פרך, ולא דרך בנין. ובמה שחזבו הבעלים לזונם בגופו, כמו שהעידו רז"ל במאמרם (קידושין כ, א): "הקונה עבד עברי קונה ארון לעצמו", "שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא פת קבר" וכו'. ובמה שצוה אותם להעניקם בצאתם. ובמה שדקדקה בכבוד בנות ישראל מוסף על הזכרים. אם מצאתה בהבאת סמנים, שלא לזלזל בהן כשהן בזמן הגדלות; ואף בזמן הקטנות, לפי שאולי יהיה מי שיחוש לנשאה אחרי עבודתה, צוה ביעוד האב או הבן. כמו שבא בקבלה, שמצות יעוד קודמת לפדיון. ואם פנענים, אם במה שצוה להכניסם תחת כנפי השכינה, כפי מה שבא בקבלה. והיותם חייבים במצוות שהאשה חייבת בהם, לסבה שזכרנו, ר"ל למה שעליהם חק בעבדות והשרות. ולזה כשנשתחררו היו בישראל לכל דבר. ובמה שצוה להיותם יוצאים בראשי אברים. ומה שחנן אותם במי שברח מחוצה לארץ [לארץ], שהוא יוצא לחרות, כמו שבא בקבלה (גיטין מה, א) בפרוש "לא תסגיר עבד אל אדניו" (דברים כג, טז).

ואולם בהנהגתו עם אנשי עירו, הנה מלבד שהישירה אותנו במצוות פרטיות ובספורי האבות במדות, כמו הישר והשווי, אמרה (שמות כג, ז): 'מדבר שקר תרחק, ונקי וצדיק אל תהרג', אשר בו דרשו רז"ל להרחיק הרבה ממיני ערמות שהם הפך השווי. ודרשו גם כן (סנהדרין לב, ב): "צדק צדק תרדף למען תחיה" (דברים טז, כ) — הלך אחר בית דין יפה. והמניעה מהשחר, אפלו לזכות את הזכאי. וכמו הגבורה, באמרו (דברים א, יז): 'לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא, והמצוה

להלחם עם שבִּעָה עַמִּמִּין וּלְמַחֲוֹת זָכָר עַמֶּלֶק, וְשָׁלָא לִירָא מֵהֶם, אָמַר (דברים לא, ו): 'אַל תִּירָאוּ וְאַל תַּעֲרֹצוּ מִפְּנֵיהֶם'. וּבְכָר הִתְנַהֵג אֲבָרְהָם אָבִינוּ ע"ה בַּמִּדָּה הַזֹּאת, בְּהִלָּחְמוֹ עִם חַמְשָׁה מַלְכִּים בְּזִרְזוּת נִפְלָא, בְּעַם מַעֲט מְאֹד בְּהִקְשׁ אֲלֵיהֶם. וּכְמוֹ הַנְּדִיבוֹת, בְּחִיּוֹב עֲדָקוֹת וּמִתְנוּת עֲנִיִּים, וְהִתְנַהֵג עִם הַחֲבָרִים לְפָנִים מִשּׁוֹרֵת הַדִּין, כְּמוֹ שֶׁבָּאָה הַקְּבָלָה, וּכְמוֹ שֶׁהִתְנַהֵג הַנְּבִיא עָלָיו הַשְּׁלוֹם עִם הַמַּלְכִּים. וּמֵהֵמִין הַזֶּה, הַשְּׁמֹטוֹת וְהַיּוֹבְלוֹת וּמִנִּיעַת הַנֶּשֶׁךְ, כִּי כָּל זֶה דֶּרֶךְ וְהַיִּשְׁרָה לְתַקֵּן עֲגִינֵי בְּנֵי אָדָם, וּלְהַרְחִיק הַרִּיסָה וְהַפֶּסֶד מֵעַבְרָם. וּכְמוֹ הַעֲנָה, אֲשֶׁר מֵתָאָר בָּהּ אֲדוֹן הַנְּבִיאִים ע"ה. וְהַיִּשְׁרָה הַתּוֹרָה בְּזֶה הַיִּשְׁרָה נִפְלְאָה בְּמִנִּיעַת הַנֶּאֱוָה מִהַמַּלְכִּים, עַד שֶׁבָּאָה הַצֹּנָא בְּפִרוּשׁ (דברים יז, כ), עִם הַהִפְרָשׁ הַגָּדוֹל בֵּינוּ וּבֵין עַמּוֹ מִהַשְּׁלֹטָנוֹת וְהַמַּעֲלָה: 'לְבַלְתִּי רוּם לִבְבוֹ מֵאַחֲיוֹ'. מִסִּפִּים אֵל מַה שֶּׁאָמְרוּ רז"ל (אבות ד, ד): "מֵאֲד מֵאֲד הָיָה שְׁפַל רוּחַ". וּכְמוֹ מִנִּיעַת הַחֲנֻפָּה, כְּמוֹ שֶׁמִּצִּינוּ בְּתוֹכָחַת, בָּאָמְרוּ (ויקרא יט, יז): 'הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ'. וּכְמוֹ מִנִּיעַת הַשִּׁנְאָה וְהַנִּקְיָמָה וְהַנְּטִירָה, בָּאָמְרוּ: 'לֹא תִשְׁנֵא אֶת אַחִיךָ בְּלִבְּךָ', 'לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ'. וּמִלְבָּד כָּל זֶה, הַיִּשְׁרָה אוֹתָנוּ בְּמַצָּה כּוֹלֶלֶת כָּל עֲגִינֵי בְּנֵי אָדָם שְׁבִין אָדָם לְחִבְרוֹ, וְהִיא הָאֲהָבָה, בָּאָמְרוּ: 'וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ'. וּבְכָר הַשִּׁיב הַלֵּל הַזֶּקֶן לְאָדָם שֶׁבָּא לְהַתְגַּיֵּר עַל מִנַּת שִׁילְמִדְנוּ הַתּוֹרָה כְּלָה עַל רָגֶל אַחַת, וְאָמַר לוֹ: "וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ, דַּעֲלֵךְ סֵנִי לְחִבְרֶךָ לֹא תַעֲבִיד. וְאִידֶךָ פְּרוּשָׁא הוּא זִיל גָּמַר" (שבת לא, א). הִנֵּה שֶׁבְּמַעֲלֹת הַמִּדּוֹת הַיִּשְׁרָה אוֹתָנוּ הַתּוֹרָה הַיִּשְׁרָה נִפְלְאָה.

וְאַמְנֵם בְּשִׁלְמוֹת הַדַּעוֹת, זֶה מִבְּאֵר מְאֹד. לְמַה שֶׁהַיִּשְׁרָה אוֹתָנוּ, אִם בְּמִצִּיאוֹת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, שֶׁהוּא שֶׁרֶשׁ עֲמוּד הַתּוֹרָה וּפְרִי הַחֲכָמוֹת כָּלָן; וְאַחֲדוּתוֹ; וְהַיּוֹתוֹ בְּלִתִּי גּוֹף וְלֹא כַח בְּגוֹף; וְיָדִיעֵתוֹ, וְהַשְׁגָּחָתוֹ, וְעֵצָם יִכְלָתוֹ, הֵן בְּחִדּוֹשׁ הַמִּצִּיאוֹת בְּכָלֵל,

רלא

אור ה'

מאמר ב

כלל ו/פרק א

ובנשים ובנפלאות שבאו בה, אשר הקבעו המועדות וזכר להם; ושרש הנבואה; ובכלל, הפנות והדעות התוריות אשר יכללם הספר הזה, ויותר מהמה, כמו שיתבאר עוד בגזרת הצור. ואמנם בהצלחות הגופיות, הנה ביעורי האבות וביעורי המצוות מה שבו די.

ואולם בהצלחות הנפשיות. הנה באו מפרשות גם כן ביעודים הכלליים. אמר בהצעת המעמד הנכבד (שמות יט, ה): 'ועתה אם שמוע תשמעו בקלי וגו' והייתם לי סגלה וגו', ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש'. ואמר (דברים כו, יח): 'זה' האמירך היום וגו' ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה' וגו', (דברים לג, כט) 'אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך' וגו'. ואם הנה שאפשר שיפרשו בהצלחות מדמות, כאלו תאמר, נצוח האויבים והכבוד המדמה, הנה הקבלה האמתית הישירתנו בזה בהצלחות הנצחיות, המדמה להם בעולם הבא, והוא השארות הנפשות אחר המות הנקנות מזיו השכינה. והנה כשידקדק היטב, נמצא שגם בתורה שבכתב רמזים והערות מזה, כמו שיבא עוד בגזרת הצור.

ולזה, כאשר התבאר זה ממנה, ר"ל, שהיא תישר אותנו תכלית ההישרה באלו השלמיות, נשאר עלינו שנעין, אם התכלית האחרון באחד מהם, או אם הוא בדבר זולתם. והנה אם הוא באחד מהם, הוא מחיב, שהוא היותר חשוב מהם. וזה, שאחר שהתבאר היותם תכליתיות, ואיך שיהיו התכליתיות, מחיב בהם שיהיו פונים אל התכלית האחרון; והצטרף אל זה הקדמה ידועה בעצמה, שלא יתכן היות החסר והפחות תכלית לשלם ולחשוב; יחייב בהכרח, שהיותר חשוב הוא התכלית האחרון. ולפי שאין יחס בין ההצלחה הנצחית לזמנית כשהם ממין אחד, וכל שכן אם הנצחית ממין יותר חשוב הרבה לאין

רלב

אור ה'

מאמר ב

כלל ו/פרק א

תכלית, הוא מבאר, שאם התכלית האחרון באחד מאלו, הנה הוא בהצלחה הנפשית הנצחית, וזה, למה ששאר ההצלחות זמניות, ואין להם גם כן יחס עמה בחשיבות. ואמנם אמרנו בשאר ההצלחות שהם זמניות, אם בההצלחות הגופיות ובשלמות המדות, הדבר בהם מבאר. ואם בשלמות הדעות, למה שהשכל האנושי איננו בפעל תמיד בהיותו מחבר אל הגוף; ואחר התפרדו לא התבאר עדין נצחיות המשכל, כמו שיבוא; ולפי שהוא מבאר בהצלחת האדם האנושית הנצחית, היותה בתכלית האחרון מהחשיבות; והתכלית האחרון כבר יחשב שהוא התכלית האחרון בתורה; ראוי להיות כי כבר יחשב בה שהיא התכלית האחרון.

ולפי שאין המלט מהיות שאר השלמיות פוגין אליו, ראוי שנבאר, אם יתאמת באלו שיפנו אליו, אם הנה שיהיה התכלית האחרון.

ונאמר, שהדבר מבאר בהם, היותם פוגים אל השלמות ההוא, אם הנה שיהיה הוא התכלית האחרון. וזה, שההצלחות הגופיות, למה שנפש האדם תפעל בכלים גשמיים, הנה בתקונם והצלחתם, מה שהוא הצעה והכנה לפעלותיה בקיום התורה, מה שלא יעלם. ואולם שלמות המדות, אין ספק בהם היותם סבה עצמית בזכוך הנפש ואורה, והסר ממנה חלאתה, והתקדשה מטמאות, מהתאוות והקנאות והנצות, שהם סבות קרובות לכבוי אורה, אשר כל זה הצעה והכנה לפתוח המשפלות בה.

ואמנם שלמות הדעות, כבר יחשב היותו יותר עצמי בתכלית הנה. ואי אפשר מבלתי שנרחיב בזה הבאור, לפי שמערו בו רגלי קצת חכמי אמתנו, כפי מה שנראה לנו. עם שבו נתישב לעמוד על התכלית האמתית בזאת התורה.

מאמר ב

כלל ופרק א

אור ה'

רלג

ואמר, שהוא מסכים מהם, שהשכל יתעצם במה שישגיגהו
מהמשפלות, ויתחדש מהם שכל נקנה, בלתי מערב עם השכל
ההיולני. ולהיותו נבדל מההיולני, עם היות שנתהוה ונתחדש,
ישאר נצחי. לפי שאין לו סבות ההפסד, כמו שנתבאר ב"מה
שאחר הטבע", שהחמר הוא סבת ההפסד והרע, לזה תהיה
ההצלחה הנצחית במשפלות הנקנות. וכל עוד שנשיג משגים
רבים תהיה ההצלחה יותר גדולה, וכל שכן כאשר יהיו המשגים
יותר יקרים בעצמם. והוא גם כן מסכים מהם, שכל אחד
מהמשכילים ישמח ויתענג אחר המות במה שהשיג אותו. והנה
שערו זה, במה שנשיג מהערבות בחיינו בהשיגנו המשפלות,
וכל שכן אחר המות שנשכילם יחד בהתמדה. ולזה יחייב, שאין
יחס אל הערבות שיהיה מהמשפלות הפחותות אל המשפלות
הנכבדות, כי הערבות שנמצא בהם בחיינו מתחלף חלוף נפלא.
זהו כלל מה שהשתתפו בו והסכימו עליו. אלא שמצאנו בהם
חלוק. כי מהם שיראה, שההצלחה הזאת תהיה יותר גדולה כל
מה שהיו המשגים רבים מהנמצאות, בעלי חמר היו או נבדלים.
וזה, כי הוא יראה, למה שסדור הנמצאות כלם בנפש השכל
הפועל, הנה, כל אשר קרב מדרגתו בהשגת המשפלות אל
השכל הפועל, היתה מדרגתו יותר גבוהה. ומהם מי שיראה,
שהמשג בשכל האדם השגה אמתית ממצאיות השם ומלאכיו,
הוא הנשאר. וכל מי שהשיג יותר, מדרגתו יותר עצומה. כונה
ממנו, לפי מה שיראה, שהשכל יתעצם בהשגתו בנבדלים לבר,
והוא הנשאר נצחי. וכל מה שהשיג בהם יותר, תהיה ההצלחה
יותר עצומה. ושני אלו הדעות, עם שהם הורסים התורה
ועוקרים שרשי הקבלה, הם מבארי ההפסד מצד העיון.
אם שהם הורסים עקרי התורה והקבלה, זה יראה מפנים:
מהם, שמעקרי התורה והקבלה, שבעשית המצוות ישיג האדם

החיים הנצחיים, כמו שבא במשנה (קידושין א, י) מפרש: "כל העושה מצוה אחת מטיבין לו", ובא הפרוש בגמרא, שהוא הטוב הצפון לצדיקים. והנה לפי הדעות האלו, המצוות המעשיות, אינם אלא הצעה למשכלות, ואם לא התעצם השכל בהם אין יתרון בעשיית המצוות. ומהם, שלפי התורה והקבלה, כבר יהיו במצוות המעשיות ובאזהרות, ענינים מיוחדים בגמול וענש, שלא יתכן בהם לפי הדעות ההם. אמנם בגמול, כאלו תאמר, המוסרים נפשם על קדשת השם. כמו שאמרו (פסחים נ, א): "הרוגי לוד אין כל בריה יכולה לעמד במחיצתם". הנה לא התנו שהתעצמו במשכלות, ואם התעצמו, מה יתרון במות גופם. ואמנם בענש, כמו המלשינים והמוסרות והמלבין פני חברו ברבים, שבא בקבלה מהם שאין להם חלק לעוה"ב. והנה אם נתעצם שכלם במשכלות, אי אפשר מבלתי שישאר נצחי; אם לא שיחדש בהם השם נס להעניש השכל הנקנה ההוא, אשר מדרכו להשאר נצחי, ויפסידנו. והנה גם המינים שהם בכלל הזה, אם היה שיהיה שייכפרו בשרש אחד משרשי הקבלה, כגון האומר אין תחית המתים מן התורה, הנה אם נתעצם שכלו במשכלות אחרות, עם שהמשכל אשר הוא כופר עליו, שבעבורו יקרא מין, הוא בלתי נשאר, למה לא ישארו שאר המשכלות? ואמנם לפי הקבלה האמתית אין לו חלק לעוה"ב. ומהם, שכבר נתפרסם וקבל באמה, שלפי רב הוציות והעיונות יהיה רב ענג הנפשות וצערן. כמו שבא בקבלה ובמדרשות הרבה ענין גן העדן וגיהנום. ולפי אלו הדעות, הנה השכר והענש הוא בהשארות השכל הנקנה והפסדו, לא זולת זה. ואמנם המאמר בשהשכל מתענג במשכלות אחר המנות, הוא מבאר הבטול, כמו שיבא עוד בגזרת המקום ב"ה. ולו הנח אפשרי בתענוג, הנה אין דרך לזה בצער, ואף אם ירצה (לברא

רלה

אור ה'

מאמר ב

כלל ו/פרק א

בריאָה) [לְבָדָא בְּדִיאָה]. וּמֵהֶם, שְׁלֹפֵי מַה שֶּׁאָמְרוּ רַז"ל, הַתְּכֵלִית
הוא הַחֲלֵק הַמַּעֲשִׂי, כְּמוֹ שֶׁבָּא בְּדִבְרֵיהֶם ז"ל (קִידוּשִׁין מ, ב),
שֶׁמֵּהֶם אָמְרוּ שֶׁהַמַּעֲשֵׂה גָדוֹל, וּלְבִסּוֹף נִמְנוּ וּגְמְרוּ שֶׁהַתְּלִמּוּד
גָּדוֹל, שֶׁהַתְּלִמּוּד מְבִיא לִידֵי מַעֲשֵׂה. הֵנָּה שֶׁשֵּׁמוֹ הַחֲלֵק הַמַּעֲשִׂי
סָבָה תְּכֵלִיתִית לְשִׁכְלִי. הֵנָּה מְכַל אֵלּוֹ הַפְּנִים נִרְאָה מִבְּאֵר,
שֶׁהַדְּעוּת הָאֵלּוֹ הֵם כְּנֶגֶד שְׂרָשֵׁי הַתּוֹרָה וְעִקְרֶיהָ.

וְאִם שֶׁהֵם נִפְסָדִים בְּעֶצְמָם מִצַּד הָעֵינָן, זֶה גַּם כֵּן יִרְאָה
מִפְּנִים: מֵהֶם, שְׁלֹפֵי אֵלּוֹ הַדְּעוּת יִהְיֶה תְּכֵלִית הַתּוֹרָה לְאָדָם
לְזוּלַת מִינוֹ. וְזֶה, שְׁלֹפֵי הַדְּעוּת הָאֵלּוֹ הַשֶּׁכֶּל הַנִּקְנָה הַנִּשְׁאָר הוּא
נִבְדֵּל בְּלִתי מַעֲרָב עִמּוֹ. הֵנָּה אִם כֵּן, אֵינֶנּוּ צוּרָה לוֹ וְאֵינֶנּוּ מִקְרָה
דְּבֵק לוֹ, אַחֵר שֶׁהֵנָּח נִבְדֵּל וּמִתְעַצֵּם מִהַמְשָׁכְלוּת. וְעוֹד, שֶׁכֶּבֶר
יִצִּיר הַפֶּסֶד הָאָדָם בְּזוּלַת הַפֶּסֶדוֹ, כְּמוֹ שֶׁהֵנָּח בִּהְשָׁאוֹת אַחֵר
הַמּוֹת. וְמֵה שֶׁאֶפְשָׁר הַפֶּסֶדוֹ בְּזוּלַת הַפֶּסֶד דְּכֶרֶם־מָה, וְהוּא בְּלִתי
מַעֲרָב עִמּוֹ, הוּא מִתְחַלֵּף בְּאִישׁ לְדָבָר הֵהוּא בְּהֶכְרֵם. וְמֵה שֶׁהוּא
מִתְחַלֵּף בְּאִישׁ לְדָבָר, וְאֵינֶנּוּ מִחְבֵּר עִמּוֹ, אֵינֶנּוּ צוּרָה לוֹ. וְעוֹד,
שֶׁכֶּבֶר יִצִּיר הַפֶּסֶד הַנִּבְדֵּל בְּהָאָדָם בְּזוּלַת הַפֶּסֶדוֹ, כְּמוֹ שֶׁהֵנָּח
בְּזוּלַת הַפֶּסֶדוֹ הַפֶּסֶד הָאָדָם. וְאַחֵר שֶׁנִּתְאַמֵּת שְׂאֵינֶנּוּ צוּרָתוֹ, הֵנָּה
יִתְאַמֵּת שֶׁתְּכֵלִית הַתּוֹרָה, שֶׁהוּא לְהִשְׁאָרוֹת הַשֶּׁכֶּל הַזֶּה לְאָדָם,
הוּא לְזוּלָתוֹ. וְאוֹלָם שִׁיְהִיָּה לְזוּלַת מִינוֹ, זֶה יִתְבָּאֵר בְּקִלּוֹת,
מִטְּבַע כָּל אֶחָד. וְזֶה, שֶׁהָאָדָם בְּטַבְּעוֹ דּוֹרֵךְ אֶל הַפֶּסֶד, וְהוּא נִמְנָע
הִיּוֹתוֹ נִצְחִי בְּאִישׁ. וְאוֹלָם הַשֶּׁכֶּל הַנִּקְנָה, הוּא מִנְּחָה, נִצְחִי בְּאִישׁ.
וְהוּא נִמְנָע הַפֶּסֶד לְעֶצְמוֹתוֹ. וְמֵה שֶׁזֶּה דִּרְכּוֹ הוּא מִתְחַלֵּף בְּמִין.
וּמֵהֶם, שֶׁהוּא רְחוֹק בְּחֹק הַיָּשָׁר הָאֱלֹהִי שִׁיְהִיָּה הַגָּמוּל וְהַעֲנֵשׁ
הָאֲמִתִּי לְאָדָם, לְזוּלַת הָעוֹבֵד אוֹ הַמִּמְרָה.

וּמֵהֶם, שֶׁהַמֶּאֱמֵר בְּשֶׁהַשֶּׁכֶּל מִתְעַצֵּם בְּמִשְׁגִּיוֹ וְהוּא מִחְדָּשׁ,
נִבְדֵּל לְשִׁכְלִי הַהִיּוֹלָנִי, הוּא מִבְּאֵר הַפֶּסֶד, מִפְּנִים:
מֵהֶם, שְׁלֹפֵי שֶׁהֵנָּח בְּלִתי הִיּוֹלָנִי, הֵנָּה אֵין לוֹ חֶמֶר נוֹשֵׂא
נִשְׂאָ עָלָיו וְיִתְהוּהָ מִמֶּנּוּ. וּלְפִי שֶׁהֵנָּח מִחְדָּשׁ, יִתְחַיֵּב שִׁיתְהוּהָ

מלא דָּבָר. והוא מאָמר מבאָר הבטול. כי ההתהוות מלא דָּבָר הוא מהנמנעות שיש להם טבע קים, אם לא על צד הפלא מהשם יתברך.

ומהם, שהמאָמר הזה הוא מאָמר סותר נפשו, כי בשהנח שהשכל מתעצם ממשגיו, הנה אין הפונה בו השכל ההיולני; וזה, שהשכל שהתעצם כבר הנח נבדל מההיולני; ואם נכון בו אל השכל הנקנה, הנה באמרנו שהוא מתעצם במשגיו כבר נניחיהו נמצא קדם היותו. האלהים! כאלו נאמר שהדבר ימציא עצמו. והוא מבאָר הגנות וההפסד.

ומהם, שהתעצם השכל ממשגיו הוא מבאָר הבטול. וזה, שלא ימלט מחלקה: אם שהשכלה, שהיא פעל השגות המשכל, הוא המשכל בעצמו, כמו שהוא הספמת הפילוסופים, שהשכל והמשפיל והמשכל דָּבָר אֶחָד בעינו; אם לא. ואם ההשכלה הוא המשכל בעצמו, יתחייב אֶחָד משני בטולים: אם שיהיה המשכל האֶחָד הוא המשכל האחר בעינו, וכל המשכלות גם כן משכל אֶחָד, אם היה שיהיה ההשכלה אחת ובלתי מתחלפת לכל המשכלות. והוא מבאָר הבטול. וזה, שלא יהיה יתרון וחשיבות למשיג משפלים רבים על משיג משכל אֶחָד. ואם שיהיה המשכל האֶחָד זולת המשכל האחר, ופעל ההשכלה במשכל האֶחָד בלתי פעל ההשכלה במשכל האחר. ויתחייב, שבאשר נתעצם השכל במשכל אֶחָד, והשיג אֶחָד משכל אחר, שיהיה לו עצמיות במספר המשפלים. או שישתנה ויתעצם האֶחָד בהאחר, וישוב עצמות אחר, מתחלף במין לקודם. והוא בתכלית הבטול. ועוד, שלמה שהצורה העצמית לאדם מתחדשת תמיד לפי זה, יתחייב, שישתנה ויתחלף האיש הרמוז אליו מעצמות לעצמות. והוא בתכלית הבטול והגנות.

רלו

אור ה'

מאמר ב

כלל ופרק א

ומהם, שהשכל הנקנה הזה שהתעצם במשפלות, לא ימלט מהיות חי, או מת, או בלתי מתאָר בחיות או מיתה. ושקר שיהיה בלתי מתאָר בהם, וזה, שמי שזה דרכו הוא גשם בלתי בעל נפש, או מקרה מהמקרים. ושקר שיהיה מת, למה שלא יהיה לו יתרון וחשיבות בנצחיותו. הנה הוא בהכרח, אם כן, חי. ולפי שהוא מבאָר בעצמו, שהחיות הוא זולת ההשפלה. הוא מחיב אם כן היות השכל הזה [מרכב] מחיות והשפלה. ואין המלט אם כן, מנושא. וכבר הנה נבדל. זה חלוק.

הנה מכל אלו הפנים נראה הראות מבאָר בהם, הפסד אלו הדעות. אלא שהדעת הראשון יותר מגנה מצד אחד, והשני מצד אחר.

אמנם הראשון, למה שיתחייב ממנו, שיהיה ההשפלות בהשגת המשפלות אשר בפילוסופיא. ויהיה אם כן עקרי התורה תולדות הפילוסופיא. ויתחייב, שמי שהשכיל משכל אחד ממשכלי ההנדסה, אחר שהם נמצאים בנפש השכל הפועל, שישאר נצחי, אלא שזה הנה ובדיאָה, אין ענין לו.

ואם השני, למה שההשפלה בעצמות הנבדלים איננה מדרך החיוב, אלא מדרך השלילה, וכמו שהאריך בזה הרב המורה. ולזה לא תהיה השגה שלמה, וכל שכן, שתהיה בשכל כמו שהיה חוץ לנפש. ולזה, המשכל החסר הזה, שהוא בלתי נמצא חוץ לנפש כן, איך יתעצם? מי יתן ואדע.

אלא שהדעות האלה בדאום הפילוסופים, כאלו טבע האמת חייב אותם להאמין בהשפלות הנפשות, וחשבו מחשבות, והרבו דברים מרבים הבל. ונתפתו אחריהם מחכמי אמתנו, ולא הרגישו ולא עלתה על לבם איך הורסים חומת בנין התורה בזה ופורצין גדרותיה, עם שהענין בעצמו אין נדים לו.

ולפי שהתבאר בשלמות הדעות שלא יתחייב ממנו התכלית
 ההוא באופן שהניחוהו; והתבאר גם כן בשאר השלמיות היותם
 הצעה למשכלות לבד; כבר יתחייב מזה, שלא יתחייב התכלית
 ההוא, ראשונה ובעצמות, מהדעות, ולא מהפעלות. ולפי
 שהתכלית הזו הוא מחייב לתורה, כפי מה שבאה בו הקבלה,
 הוא מחייב שיתחייב, ראשונה ובעצמות, לחלק ממנה שאינו
 מהדעות במחלט, ולא מהפעלות במחלט. וכאשר חקרנו בה
 ובחלקיה, מצאנו בה חלק, קטן הכמות, גדול האיכות, שאינו
 מן הדעות במחלט, ומן הפעלות במחלט, והוא אהבת השי"ת
 ויראתו האמתית. ואמר, שהוא המחייב התכלית הזו על כל
 פנים, כפי התורה והקבלה, וכפי העיון בעצמו.

אם כפי התורה, הנה אמר בפסוק (דברים י, יב): 'ועתה
 ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך, כי אם ליראה את ה' אלהיך,
 ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו, ולעבד את ה' אלהיך בכל
 לבבך ובכל נפשך', ואמר (שם ל, טז): 'אשר אנכי מצוך היום
 לאהבה את ה' אלהיך ללכת בדרכיו'. ואמר (שם כ): 'לאהבה
 את ה' אלהיך לשמע בקלו ולדבקה בו'. ובקבלת על מלכות
 שמים הזכרה זאת האהבה (דברים ו, ד): 'ואהבת את ה' אלהיך
 בכל לבבך ובכל נפשך' כאלו נשתמש משרש היחוד לשומו סבה
 לזאת האהבה בכל לבו ובכל נפשו, כמו שיבא עוד בגזרת
 המקום ב"ה. ואמר (שם יא, יג): 'והיה אם שמע תשמעו אל
 מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' אלהיכם
 ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם וגו'. הנה כבר יראה
 שהתכלית המבקש מהתורה הוא, ההשמע אליו בזריות נפלא
 לקים מצוותיו, ולזהירות גדול לבלתי עבר על אזהרותיו,
 בשמחה ובטוב לבב, אשר הוא סוד העבודה והאהבה האמתית,
 כמו שבאו בזה מאמרים לרו"ל הרבה. ולפי שזהו התכלית

המבקש מהתורה, והוא מבאר התחייב ממנה להצליח ומהשארות הנצחי, הוא מבאר, שהתכלית הזו כבר יחייב להצליח ומהשארות הנצחי כפי התורה והקבלה.

ואם כפי העיון בעצמו, זה אמנם יתבאר אחר הניחנו שלש הקדמות אשר אין ספק באמתתן. האחת, שנפש האדם, אשר היא צורתו, עצם רוחני מוכן אל ההשכלה ובלתי משכיל בפעל בעצמו. השנית, שהשכלם לעצמותו אוהב הטוב והשלמות וחסד בו, וכפי השלמות תהיה האהבה והערבות בחפץ. השלישית, שהאהבה והערבות בחפץ – זולת ההשכלה. ונצרך אליהן רביעית, מבארת בעצמה, ששלמות הנפש ודבקותה בשם ראוי שיהיה [נ"א: שיחייב] התכלית הזו. ואולם איך יתאמתו אלו ההקדמות, הנה כפי מה שאמר:

אם האחת תחלה, אמרנו הנפש האדם שהיא צורתו, הוא מבאר בעצמו. למה שבהפרדה מן הגוף, נפסד האדם בדרך שלא יצדק עליו גדרו. ואמרנו בה שהיא 'עצם', הוא דבר התבאר בראשון מ"השמע", היות הצורה ראשונה בשם העצם מהחמר. ואמרנו בה 'רוחני', הוא מבאר, למה שבה פחות ישתמש בהם הרצון זולת חוש מהחושים, כאלו תאמר, כח המדמה והזוכר והשכלי. ואמרנו בה 'מוכן אל ההשכלה', הוא מבאר בה, למה שהתבאר ממנה היותה נושא לכח השכלי, להיותו נושא בגוף באמצעות הנפש. וזה, שאין המלט מהיות הנושא לזאת ההכנה שכל, והנה היא מערבת עם צורה שכלית, והיה נמנע בה שתשכיל כל הצורות. כי הדבר אפשר שיקבל כל הדברים בהיותו משולל מכלם. והנה באשר שמונו השכל נושא להכנה, בקבלו המשפלות יתעצם בהם קבול מערב בה, והוא בלתי אפשר, אחר שאיננו משולל מכל הצורות. ואולם כששמונו הנפש נושא להכנה, אמנם נשימה תנאי במציאותה, לא

שתתפעל מקבולה המשכלות. וזה, כי נושאי ההכנה לקבל הדברים, יתחלפו בה חלוף רב. כי מהם, שהנושא יתפעל באופן מה ממין מה ששיגיגהו, כמו הענין בחוש המשוש; ובקצתם יקבלם הנושא בדרך שלא יתפעל הנושא ממין מה ששיגיגהו, כקבול חוש הראות המראים; כי לא יקבל הגוון מהמראה המוחש, ואולם יתפעל ממנו הפעלות-מה, ולזה היה, אחר שהרגיש הרגש חזק, לא ירגיש הרגש חלוש. והנה החוש המשתף יתפעל ממשגיו יותר מעט, לפי שהשגתו רוחנית. עוד אחר כך, ההכנה השכלית תקבל הדברים מזולת שיתפעל מהם נושאם, ולזה היה אפשר בו לקבל כל הצורות, באשר הנח, הנפש. ואולם באשר הנח שכל, אי אפשר שיאמר בו זה. וזה, שאם הנחנו ההכנה תקבל המשכלות קבול בלתי מערב עם הנושא, לא ימנע מחלקה: אם שנניח הנושא משכיל, או בלתי משכיל. ושקר שיהיה השכל בלתי משכיל. אם כן, הוא בהכרח משכיל. אבל כשנניח המשכל מן המשכלות אשר תקבלם ההכנה, יתחייב שיהיה המשכל בו בכחו — בפעל. וזה שקר. האלהים! אם לא שייבדה בדיאדה, שיהיה המשכל אין לו יחס עם המשכלות אשר תקבלם ההכנה. והוא מבאר הגנות ונבטול. ולזה הוא מבאר, שאין הנושא לזאת ההכנה שכל.

שנית, שאם היה הנושא לזאת ההכנה שכל, לא ימלט משיהיה אם הוה, ואם בלתי הוה. ואם היה הוה, לא ימלט מהתהוות זה הנושא, משיהיה מנושא אחר, או מלא דבר. ואם היה מנושא, הנה יחייב שישתנה עד שיתנהה ממנו זה הנושא. ולפי שכבר התבאר, שכל משתנה הוא גשם, הנה יחייב בו שיהיה גשם. ולפי שהוא מבאר בעצמו המנע התהוות לא-גשם מגשם, הנה יחייב בזה הנושא שיהיה גשם. וכבר הנח שכל.